Bilgi Ekonomisi Sendikal Hareketin Sonu Mu?

Is Knowledge Economy the End of Union Action?

Prof. Dr. Adem Kalça (Karadeniz Technical University, Turkey)

Abstract

Production methods transform social structures, including the economy. In the societies that are shaped by old production methods, the existence of those people who earn their living working through these methods will be destroyed altogether and their lives will be harder than they used to be, which will lead to conflicts. It is true that changes make transformations inevitable. Labor in the agriculture society was a very important production factor. In the industrial society, on the other hand, workers will serve their labor for the needs of people with a huge capital rather than serving their own ends, which make union action all the same very important. It is true that the potential role of labor as a vital component of the production has been weakened in the industrial societies. The reason for this is that there are now millions of people who can easily replace others in industrial societies. For this reason, the laborers who have faced huge challenges against the capital in this framework started to initiate union action in order to protect their rights. The function or the roles of union actions to have appeared in the industrial societies have changed when faced with information society in the 21st century. Information society forced unions towards change in union actions. Today, there is need for unionists to agree on a new road map in the 21st century for union organizations and activities.

1 Giriş

Üretim biçimleri, toplumların bütün kurumlarını değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Üretim biçimlerinin değişime uğramasıyla birlikte toplumsal kurumlarda dönüşümler yaşanması yanında, yeni kurumsal yapılanmalara da rastlamak mümkündür. Üretim biçimlerinin toplumu dönüştürme süreçleri sancılı olmaktadır. Eski üretim biçimleri ile şekillenen toplumlarda, yaşamlarını idame ettirenlerin çoğu ya da bazıları, ama muhakkak bir kısmının, var olma nedenleri ortadan kalkacak ve yaşamları zorlaşacağından, ortaya çıkacak olan bu sancıları, hatta çatışmaları doğal karşılamak gerekmektedir. Sonuçta istense de istenmese de değişimler dönüşümleri gerekli kılmaktadır. Her değişim olumlu ve olumsuz yanlarıyla, kazanımlarıyla ve kayıplarıyla değerlendirilmesi gereken bir dönüşüm sürecidir aynı zamanda.

Çeşitli ayrımlara tabi tutulan toplumlar, geçmişten günümüze bilimsel disiplinler çerçevesinde de ayrımlara tabi tutulmaktadır. Tarihsel, hukuksal, sosyolojik vb. bakış açılarına göre bu ayrımları çeşitlendirmek mümkündür. Bu bakış tarzıyla toplumlar ekonomik olarak sınıflandırıldığında şu tabloyu ortaya koymak mümkündür: Tarım Toplumu, Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu.

Üretim biçimlerinin değişmesiyle meydana gelen dönüşümlerden birisi de sendikal hareketlerde görülmektedir. Tarım toplumunda en önemli meta toprak iken, sanayi toplumunda makine, bilgi toplumunda ise bilgi ön plana çıkmıştır. Tarım toplumunda en önemli üretim faktörleri toprak ve emek iken, sanayi toplumunda emek, toprak ve sermayedir. 21.yy bilgi toplumu çerçevesinde ise artık bilgiyi dördüncü bir üretim faktörü olarak dikkatlere almak gerekmektedir. Tarım toplumunda ekonomik yaşamda yer alan emek daha çok kendi içinde çalışan, fiziksel gücünü hayvan ya da sonraları makineyle birleştiren ve üretimi gerçekleştiren olmazsa olmaz çok önemli bir üretim faktörüydü. Sanayi toplumunda ise üretim sürecinde yer alacak olan emek artık kendi işini değil, sermayeye sahip kişinin yanında sadece emeğini satarak geçinen kişi olacaktır. Yani emeğin olmazsa olmaz derecesine varan önemi zayıflamıştır. Ve bu çerçevede tek başına sermaye karşısında zayıf düşen, haklarını müdafaa edemeyen emekçi kesim, haklarının mücadele adresi olarak sendikal hareketin ilk tohumlarını atacaklardır. Çok sancılı bir süreçten sonra sanayi toplumuyla birlikte sendikal hareket ekonomik dönüşüm sürecindeki yerini almıştır.

Sanayi toplumu çerçevesinde ortaya çıkan, gelişip büyüyen ve epeyce yol kat eden sendikal hareketler, 21.yy'da bilgi toplumuyla karşı karşıya kalınca birden bire bir anlam kaymasına uğramış gibi oldular, ya da değişen toplumsal yapı sendikacılık hareketlerini de diğer kurumlar gibi dönüşmeye zorladı ve zorlamaktadır. Çünkü artık toplumsal yapıda bir daha geri dönmek üzere değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimlerden ekonomik yapıda nasibini aldığı için, sendikacılık faaliyetlerinin bu değişim dışında kalmasını düşünmek mümkün değildir. Bu çerçevede sendikacıların artık 21.yy bilgi toplumu çerçevesinde sendikal örgütlenme faaliyetleri için kendilerine yeni bir yol haritası çizmeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada 21.yy' da teknolojik, ekonomik ve diğer birçok nedenden dolayı değişime uğrayan ve bu değişime ayak uydur(a)mayan sendikal hareketlerin teknolojik gelişmeler karşısındaki duruşları ve sonuçları irdelenecektir.

2 Eski Ekonomiden Yeni Ekonomiye

The Work of Nations adlı kitabında Roberts Reich “yeni ekonomi” için şöyle demektedir: “Bu tamamen bilmediğimiz bir alandır. Ekonominin pilotları daha önce bu uzayda hiç uçmadılar. Eskiden bildiğimiz kurallar bütünüyle aşınmış görünüyor ve bize yolumuzu gösterecek yeni haritalar ve rehberler de henüz mevcut değil” (Ulagay, 2001). Dolayısıyla yeni ekonomiyi de içine alan teknolojik değişim, insan ile birlikte “politikada, devlette, eğitimde, ekonomide” de “eski anlayışları” yıkıp atıyor (Altan, 2001). Yeni ekonomi birçok çalışmada bilgi ekonomisi terimiyle de anılmaktadır. Ya da yeni ekonomiyle kastedilen şey bilgi ve iletişim teknolojisinde meydana gelen hızlı artışın ekonomiyi, toplumu dönüştürmesidir. Yeni ekonomiyi tanımlarken “new economics” değil de, “new economy” kullanılmasının nedeni; temel ekonomik yasaların değişmediğini, ama buna karşılık, yöntemlerin, ilkelerin, stratejilerinin ve kurumların değiştiğinin öne sürülmesidir (Söylemez, 2001). Son yıllarda dünya ve ABD ekonomisindeki gelişmelere bakıldığında, yeni ekonominin verimliliği, yeniden yapılanmaya yönelik baskıları, küreselliği, yol açtığı krizleri ile birlikte sistemi nasıl kökünden değiştirip sarstığı açıkça görülmektedir (Nas, 2000).

Tarihsel süreç içerisinde teknolojiyi kapsayan bir yolculuk yapıldığında görülen şudur: Doküma tezgâhındaki baş döndürücü teknolojik gelişmeler 1730’larda başlamış, bunları demiryolları (1820’ler) ve buhar gücüne dayalı okyanus ötesi gemi taşımacılığı (1840’lar) izlemiştir. Söz konusu yıllarda işgücünün kompozisyonu süratle nitelik değiştirmiş ve örneğin İngiltere’de sanayi sektörlerinde çalışan işgücünün oranı 1800’lerin başında %30’a, 1840’ta %47’ye, 1870’de %49’a ulaşmıştır (Yeldan, 2001). Günümüzde de teknolojik değişiklik ve ilerlemeler geçmişteki gibi aynı izleri bırakmaktadır.

Mavi yakalı olarak tabir edilen ve sanayide çalışan işçiler 1950’li yılların ortalarına kadar İngiltere, Batı Almanya, Japonya ve ABD’de çalışan nüfusun çoğunluğunu teşkil ediyorlardı. Günümüzde ise artık küçük gruplar durumuna düşmüşlerdir. Çünkü sosyal yapıyı, toplumu, devleti, ekonomi ve siyaseti derinden etkileyen bilgi işçileri grubu hızla yükselmektedir. Bilgi işçileri bilgi toplumunun yönetici sınıfı değil, ama öncü sınıfı olmayı çoktan başardılar (Drucker, 1994).

İşçilerin niteliksel kompozisyonları değişmekte ve gitgide artan biçimde yetenekleri etrafında farklılaşmaktadır. Bu kompozisyonun en üst noktasında yer alan işçilerde, sınıf çıkarları ve dayanışmaya giderek azalan bir ilgiyle birlikte, daha iyi eğitilmiş, kariyer yönelimli ve bireyselci olmak eğilimi gözlenmektedir. Öte yandan bu kompozisyonun alt noktalarında, hizmetler sektörü ve mesleklerinde bir işçi yoğunlaşması gözlenmektedir. Bu işçiler gitgide daha fazla kadın ve göçmenlerden oluşmaktadır (Jose, 2002).

1950’lerin ortalarından beri işgücünün yüzdesi olarak sendika üyeliği hemen her yıl azalmıştır. Bu süre içinde ücretler artmış, haftalık çalışma süresi kısalmıştır. Üstelik bir sürüde yenilik ortaya çıkmıştır: Esnek çalışma saatleri, telefonla iş görme, iş yerinde çocuk bakımı, işyerinde spor salonları ve aklınıza ne gelirse (Roberts, 2002).

Sendikal kurumlar sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkmış bir yapılanmadır. Sendikacılık, sanayi toplumunda sanayi işçisinin var olduğu ortamda gelişir ve güçlenir. Sanayi sektöründeki sanayi işçisinin toplu davranış biçiminin aksine hizmetler sektöründe daha bireyci davranışlar ağır basar. Sanayi sektöründe işin niteliği gereği işçilerin bir arada, dayanışma halinde, kader birliği söz konusu iken, hizmetler sektöründe işin niteliği böyle bir düşünce ve duyguyu gerekli kılmaz. Sanayi işçisinde hakların korunması ve savunulması için bir örgüt arayışı varken, hizmetler sektöründeki beyaz yakalı işçi kendi hakkını arayabileceğine inanır ve bir örgüt gereksinimi içinde değildir. Bu yaklaşımlar da sendikalaşma önündeki engellerden biridir (Öke, 1995). Sonuçta denilebilir ki yeni ekonomide yeni sendikalara ve yeni sendikal anlayışlara ihtiyaç duyulmaktadır.

“Mikroçip” sayesinde üretimin yapısı değişiyor. Sanayide “mikroçip” kullanılmasıyla birlikte işçiye, enerjiye, hammaddeye duyulan ihtiyaç azalmaktadır. İşsizlik artmaktadır. İşçi sınıfı gerilemektedir. Bazı sektörlerde işçiler önemini kaybetmektedir. Üretim biçimi, üretim ilişkileri, sınıfsal yapılar bir depremden geçmektedir; bütün kurumlar değişmektedir (Altan, 2001). İşçi sermaye ilişkileri, biçim değiştiriyor. İşgücünün çok yönlü niteliği, yani bir işçinin birçok işi yapabilme becerisi, esnek üretim süreçlerinin bir gereği sayılıyor (Kepenek, 1999).

21.yy Bilgi toplumu dünyasında “milli devletler, partiler, kurumlar, meslekler ve tarihsel gelenekler tarafından temsil edilen eski, cazibe kutupları şimdilerde cazibelerini kaybetmektedirler” (Okutan, 2006). Ve yine 1990’larda, ekonomiye ilişkin pek çok varsayım, kavram, oluşum ve süreç yeniden tanımlanmaktadır (Kepenek, 1999). Ekonomiyi tanımlamakta kullandığımız terimler ise artık küresel gerçekleri yansıtmamaktadır (Carthy, 1995). Dolayısıyla sanayi toplumunun ürünü olan temel kurumlar son derece ciddi bir sarsıntı geçirmektedirler. Fabrika üretiminin egemenliğindeki sanayi toplumunun sosyo-kültürel ve sosyo-politik yapısını oluşturan ulus devlet, kitle örgütleri, akıl ve bilim gibi kavram ve kurumlar yeniden sorgulanmakta ve kriz yaşamaktadırlar (Kutlu, 2000).

Geleneksel ekonomide işçiler çoğunlukla homojen bir yapıya sahiptirler. Homojen yapıya sahip olan bu işçiler arasında sendikalaşma söz konusudur. Yeni ekonomide istihdam yapısı tam anlamıyla heterojen yapıya sahip zihin işçilerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla sendika kavramı mevcut haliyle varlığını sürdürmede zorluklar yaşayabilir ve nitekim de yaşamaktadır.

Tablo 1’den görüldüğü üzere dünyada bazı seçilmiş ülkelerde ikibinli yıllardan günümüze değin sendikalar üye ve kan kaybına uğramaktadırlar. Aşağıdaki tabloda görülen ülkelerdeki yıllar itibariyle azalan sendikalaşma oranları açıklanmaya muhtaçtır.

Ülke	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Avustralya	24.5	24.2	22.9	22.7	21.9	21.9	19.8	18.2	18.2	19.0	18.0	18.0	17.9
Avusturya	36.6	35.7	35.2	34.4	34.1	33.3	31.0	29.9	29.1	28.6	28.1	...	...
Kanada	30.2	30.3	30.3	30.5	29.9	29.9	29.5	29.4	29.2	29.4	29.5	29.8	...
Finlandiya	75.0	74.5	73.5	72.9	73.3	72.4	71.7	70.3	67.5	69.2	70.0	...	...
Fransa	8.0	7.9	8.1	8.0	7.8	7.7	7.6	7.6	7.6	...	...	...	...
Almanya	24.6	23.7	23.5	23.0	22.2	21.7	20.7	19.9	19.1	18.8	18.5	...	...
İtalya	34.8	34.2	33.8	33.7	34.1	33.6	33.2	33.5	33.4	34.7	35.1	...	31.2
Japonya	21.5	20.9	20.3	19.7	19.3	18.8	18.3	18.3	18.2	18.5	18.4	19.0	18.0
Meksika	13.7	14.0	13.9	14.9	15.5	15.1	14.8	15.2	14.3	13.9	13.0	13.2	13.6
İsveç	79.1	77.3	77.3	77.2	77.3	76.0	74.2	70.8	68.3	68.4	68.4	67.7	...
Türkiye	9.9	10.0	9.5	8.9	8.6	8.2	7.5	6.6	5.8	5.9	5.9	5.4	...
İngiltere	30.2	29.6	29.3	29.6	29.4	28.4	28.1	27.9	27.1	27.2	26.5	25.8	25.8
ABD	12.9	12.9	12.8	12.4	12.0	12.0	11.5	11.6	11.9	11.8	11.4	11.3	11.1
OECD Ortalaması	20.2	19.9	19.6	19.4	19.0	18.7	18.1	17.9	17.8	17.9	17.5	17.5	17.0

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerde Sendika Yoğunluk Oranları *Kaynak: Şenkal, 2015.*

Giderek “entelektüel emek” fizik emeğin önüne geçince, kol gücü’nü temel alan bütün siyasi oluşumlar, örgütlenme biçimlerinde bir yeni yapılanma oldu. Sanayi Devrimi’nin ‘fabrika-odaklı’ gerilemenin ‘ofis’ ve ‘firma’ bağımlılığını kırdığı ‘örgüt adamı’ dönemini kapattığı hususunda görüşler ağırlık kazanmaya başladı. Kol gücü temelinde tanımlanan tüm gruplar, siyasi projeler emek gücünün marjinalleştiğini ileri sürmeye başladı. Bu gelişmenin sendikal örgütlenme ve ücret mücadelesi üzerinde etkileri oldu (Bozkurt, 2002). Bu analizin sonuçlarını tablo 1’deki ülkelerde yıllar itibariyle sendika üyeliği oranlarındaki azalışta görmek mümkündür.

Yeni ekonomide niteliksiz işçilere ihtiyaç duyulmamaktadır. İleri elektronik teknolojiyi kullanan esnek üretim, esnek, iyi eğitilmiş işçilere gerek duymaktadır, “beyin işçileri” (Yates, 2002). Bu yeni nitelikli işgücü patronlar tarafından saygılı muamele görmekte, iş ortağı olarak algılanmakta veya ortak bir takımın üyeleri, işletme yönetimine katılmaktadır ki bu anlayış sendikal hareketin yaygınlık kazandığı sanayi ekonomisinde görülmemektedir.

Sendikalaşmanın önündeki en önemli engellerden birisi de robotik ve bilgisayar destekli teknolojidir. Emek yoğun teknolojiye sermaye yoğun teknolojiye geçiş bir yandan işçinin yerini makinenin almasını diğer yandan da çalışan işçinin niteliğinin değişmesi sonucunu doğurmaktadır. Vasıfsız kol işçisi yerine mavi yakalı işçiler ağırlık kazanmaktadır. Bu nitelikli emeğin kendini koruyabilecek özelliklere ve silahlara sahip olması, toplu pazarlık yerine bireysel pazarlığı öne çıkarıyor ve örgütlenme gereksinimini ortadan kaldırıyor (Öke, 1995).

Bilgi toplumunun taleplerine endüstri toplumunun örgütleri yeterince cevap veremez hale gelmektedir. Farklı paradigmalara dayanan yeni toplumda fabrika ve maddi üretim toplumun temel özelliği olma niteliğini yitirmektedir (Kutlu, 2000).

Bilgi toplumunun temellerini oluşturan internet, e-posta ve yeni teknolojiler, üyelerin, temsilcilerin ve görevli kadroların hızlı ve etkin bir biçimde iletişim kurmasını sağlayarak, çağrı merkezleri verimliliği artırma olanağı yaratarak, web siteleri ise kampanya olanaklarını artırarak sendikal büyümeyi kolaylaştıracak olanaklarda sunmaktadır (Petrol-İş, 2001b). Ama bu görüşün yanında bilgi ekonomisinin özellikle sendikacıların beyninde çok yeni soru işaretleri oluşturduğunu söylemekte mümkündür.

3 Bilgi Ekonomisi ve Sendikacılık

19. yy’da sanayileşme süreci içindeki mücadelelerde geliştirilmiş sendikal yapılar, finans ve teknoloji alanındaki oluşumların yönlendirdiği 21.yy ekonomisinde işe yaramayacaktır.

Sendikalar, işçilerin değişimin üstesinden gelmesine yardımcı olan önemli araçlar (Petrol-İş, 2001c) olmasına rağmen, sendikal örgütler, toplumdaki köklü değişikliklere ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Bilgi gibi bir üretim faktörünün emek ve sermayenin üretime katkısının çok ama çok önüne geçmesinin çağımızda çok önemli dönüşümlere neden olacağı kuşkusuz (Karakaş, 2006).

Eski sendikal yapı ile mevcut ekonomi ve istihdam yapısı ve buna bağlı olarak modern çalışanın yeni talepleri ve beklentileri arasındaki uçurum gittikçe genişlemektedir (Mückenberger vd, 2001). Yeni bir küresel sendikacılığın oluşmasının gerektiği Yenidünya düzeninde meydana gelen değişikliklerden birisi olan teknolojik gelişmeler, üretim tekniği, iş örgütlenmesi ve işgücü piyasaları üzerinde radikal etkiler doğurmuştur (Öke ve Kurt, 2003) Robotların iş sürecine girmesiyle belli sayıda işgücü üretim ağının dışında kalmıştır. AT&T 1973'ten 1992'ye istihdamını %40 azaltırken, üretimini %43 arttırmıştır. AT&T 1996 Ocağında 40.000 çalışanı, IBM 1993 Temmuzunda 60.000 çalışanı, Delta Airlines 1994 Nisanında 15.000 çalışanı, General Motors 1991 Aralığında 74.000 çalışanı ve iki yıl sonrada 50.000 çalışanını işten çıkarmıştır (Öke ve Kurt, 2003). İşgücünü robotlar ikame ettikçe niteliksiz işgücü toplumda giderek güçsüzleşmekte, bununla birlikte, yaratıcı işgücü toplumun üst katlarına tırmanmaktadır. Karlılık için emekten tasarruf edip işsizlik baskısı yaratarak ücret artışlarını bastırmak, sendikaları güçsüzleştirip sosyal hakları kısıtlamak gibi bir amaç dışında robotlaşmanın başka bir nedeni olabilir mi? (Kazgan, 2006)

Görüldüğü gibi yukarıdaki örnekten yola çıkılırsa, bu teknolojik devrimin işgücü piyasasında meydana getirdiği değişikliklerden sadece birisidir. Bunun yanında da teknolojik devrim emek dünyasında ve istihdamın yapısında köklü değişimler yaratmaktadır. Örneğin bütün dünyada çalışma birimlerinin boyutları küçülmektedir (Petrol-İş, 2001a). Sonucunda birçok şirket sendikalarla toplu pazarlıktan kaçınmakta ve bireysel istihdam sözleşmeleri yapmaya çalışmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin istihdam açısından bir diğer yüzü ise işyerlerinde sendikaların rolünü ve önemini azaltmasıdır. Teknolojide meydana gelen bu devasa gelişmeler, emeğe olan ihtiyacın azalmasını gündeme getirmiştir. Emeği tasarruf eden makinelerin iş sürecine sokulmasıyla, niteliksiz emeğe olan ihtiyaç azalmış, işsizlik artmıştır. İşte bu teknolojik gelişmeler sonucunda işin ve işçinin niteliğinin artması sendikal hareket için olumsuzluklar getirmiştir. Çalışanların bilgi edinimleriyle niteliği arttıkça iş sektöründen hizmet sektörüne kaymaktadırlar. Ve böylece mavi yakalı ve beyaz yakalı işçiler, yönetenler ve yönetilenler arasındaki sınır belirsizleşmektedir. Sonuçta, teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan meslekler son derece değişken nitelikler taşımakta ve bu nedenle çalışanlar ortak çıkarlarda buluşup kolektif hareket etmekte zorlanmaktadır. Çünkü, iş kavramı geçmişe oranla günümüzde köklü bir değişim geçirmektedir. 20.yy'ın son 10 yılına kadar, standart çalışma biçimi, bir işe, bir patrona ve belirli bir işyerine sahip olmaktır. Bugün, on milyonlarca kişi için durum tamamıyla değişmiştir. Çünkü son on yılda, en ilgisiz gözlemci bile, dijital çağla birlikte çalışma yaşamına giren teknolojik değişikliklerden habersiz olamaz.

Toplam kalite modeli ve Just in time üretim süreciyle gündeme gelen post-fordist üretim tekniğinde yer alan işgücü çok değişik işleri yapacak vasıftadır. Böylece yeni üretim süreciyle birlikte çok nitelikli, kendine güvenen, görece yüksek ücret alan ve sendikaya gereksinim duymayan kitle (merkez işgücü); öte yandan da niteliksiz ya da yarı nitelikli, iş güvencesi olmayan, sendikaların bünyesinde yer alan işçi kitlesi ortaya çıkmıştır (çevre işgücü) (Öke ve Kurt, 2003). Sürecin bu şekilde devam etmesi halinde sendikalar işletmelerde ikincil derecede önemi olan çevre işgücünün örgütü olarak, ikincil rollere, ikincil misyona sahip örgütler haline gelecektir.

Küresel dünyada artık kol gücü olan vasıfsız işçiye çok fazla ihtiyaç yoktur. Eğer hala varlarsa toplumsal yaşamda önemli yerleri olmayacak. Küreselleşme dünyasından dışlanacaklardır. Dolayısıyla bireyler artık üstün teknolojik becerilerle ve çok iyi eğitimle donatılmalıdır. Bu niteliklerle donatılmış emek nasıl olsa sendika gibi örgütlerde yer almayacaktır. Sendikalar kitlesel üretim çağının getirdiği oluşumlardır. Fordizm sonrası çağlarda bunlara gerek kalmamıştır (Kazgan, 2004)

Robert Kuttner sanayi sonrası şirketin en son vardığı noktanın “artık istikrarlı bir misyonu ya da sabit bir yeri olan fiziki bir varlık değil, bilgisayar ağı, telefon ve faks cihazıyla bağlı, değişken bir geçici ilişkiler kümesi oluşturan sanal kuruluş” olduğunu bildirmektedir (Barber, 2001). Sanal şirket, işçi piyasasında, gerçek değil “sanal” işçilerin işverenidir. İdeal sanal işçi bir robottur: Beslenmesi gerekmeyen, asgari bir bakımla 24 saat çalışma kapasitesine sahip, interaktif ve tam programlanmış “zeki” bir işçi (Barber, 2001). Eğer bu bakış açısı geçerliyse sanayi devriminin bir çıktısı olan ve sabit bir yeri olan, fiziki bir varlık olan fabrikalardaki çalışan işçilerin çıkarlarını sermayedara karşı toplu olarak savunan sendikacılık ve sendikacılığın geleceği sorgulanacaktır ve de sorgulanmaktadır.

Nitelikli işgücü yetiştirilmesine, yeni tekniklerin istihdam dışı bıraktığı niteliksiz işgücünün yeniden istihdamını sağlayıcı eğitim programlarına, birbiriyle koordineli eğitim ve istihdam politikalarına gereksinim duyulmaktadır (Gürel, 2001).

4 Bilgi Ekonomisi Sonun Başlangıcı mı?

Standart istihdam modeli içinde tamgün çalışan geleneksel işçi tipi ağırlığını kaybediyor. Öte yandan part-time istihdam, eve iş verme gibi “atipik” istihdam biçimleri yaygınlık kazanıyor. Bir zamanlar sınıfın çekirdeğini oluşturan kesimler çepere doğru çekiliyor ve yerini beyaz yakalılar gibi, özel önem ve işlev kazanmaya başlayan yeni kesimlere bırakıyor.

Birçok sendikal hareket değişen istihdam modelleri yüzünden üye kaybetmektedir. 19 ve 20. yy'da kömür madenciliği, metal, tekstil, gemi yapımı ve demiryolları gibi kol gücüne dayalı sektörler sendikaların kaleleri iken, 21.yy geleneksel işkollarının gerileme sürecine girdiği ve yeni işkollarının öneminin arttığı bir yy'la tekabül etmektedir. Artık hizmetler sektörü ve küçük işletmeler yaygındır. Ağırılık mavi yakalılardan beyaz yakalılara doğru kaymıştır ki, beyaz yakalılarda sendikalaşma oranı düşüktür. Sendikaların gücündeki azalmaların nedenlerinden biri sendikaların ortaya çıkan bilgi ekonomisinin taleplerine yeterince cevap verememesidir (Şenkal, 2015).

Bilgi işçilerinin yükselişi ve bilgi toplumunun doğuşu bizi, on yıllar boyunca meşgul edebilecek yeni sosyal problemlere ve tehditlere maruz bırakabilecektir. Fakat bilgi toplumunun doğuşu ile birlikte görünür olan temel gerçek onun bizleri maruz bırakacağı problemler değil, ortaya çıkardığı eşit görülmemiş sosyal fırsatlardır. Sanayi toplumlarındaki işçi hareketlerinin ve grevlerinin yerini, bilgi toplumlarında sivil vatandaş hareketleri alacaktır (Kutlu, 2000).

İşçi sınıfı artık toplumun en büyük bölümü ve değiştirici gücü değil. Orta sınıflar proleteryanın yerini alıyor. Sermaye Billy Gates'in ortaya çıkışı ile iktidarını yitirmeye koyuldu. İnsanların çalışma aletlerini kullanarak örnek aldığı teknoloji kol gücünü değil, beyni model almaktadır (Altan, 2002).

Teknoloji aletlerle ilgili değildir, insanın çalışma biçimiyle ilgilidir (Altan, 2001). Teknoloji değiştikçe insanların çalışma şekilleri de değişmektedir. Emek yeni teknolojiler karşısında çok büyük fatura ödeyecek (Minibaş, 2006). Çünkü sanayi sonrası dönemin dinamizmi kimi meslekleri hızlıca tasfiye ederken, yaşayabilen mesleklerin de içeriğini sürekli değişime uğrattırıyor. Teknolojinin doğası hem iyileştirmeyi, hem de yıkımı içerir.

Kimi meslekler yok olup giderken yenileri doğuyor. Bunun sonucu, insanların iş garantisi yok olurken, meslek eğitimi de sürekli hale geliyor (Altan, 2000). Sonuçta üretimde emeğin yerinin değişmez, ama "emekçinin" kolayca değiştirilir hale gelmesi oldu (Belge, 2001).

Düz emeği robotlar ikame ettikçe vasıfsız emek toplumda giderek güçsüzleşiyor; oysa yaratıcı emek, yüksek vasıflı emek toplumun üst katlarına tırmanıyor (Kazgan, 2006). Bilgi sektörün büyümesiyle bilgi ekonomisinde istihdam edilecek olan bilgi işçilerine talep de artacaktır. Böylece sanayi toplumu her anlamda yerini bilgi ekonomisinin gerçekliklerine bırakmak zorunda kalacaktır. Sonuçta emeğin mobilitesi, sermayenin ve bilginin mobilitesinin gerisinde kaldığı için emekçi kesim kayıplara uğrayabilir (Ulugay, 2001)

Sermayedar/girişimci sınıf sanayileşme sürecinde kendi karşısını, işçi sınıfı olarak yaratmıştı. Sermaye karşısında zayıf kalan işçi sınıfı sendika çatısı altında örgütlenmiştir. 21.yy Bilgi Çağı, sanayi çağından farklıdır. Artık girişimci sermayenin değil, bilgi üretme yeteneğine ulaşmış bireylerin yarattığı bir çağdır. Sermaye işçi çelişkisi tarihe karışmıştır. Öyleyse belki de ne sendikaları, ne işçileri korumaya yönelik düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Bilgi ekonomisinde başarılı olabilmek işçilerin niteliklerini geliştirmeye, onları arttırmaya hazır olmalarına ve ömürleri boyunca yeni şeyler öğrenmeye kesin kararlı olmalarına bağlıdır. Kariyerlerinde uzun dönem iş güvenliği reddedilecek. Çünkü işlerin iyi gitmesi için, işçiler yeni bilgiler kazanmaya ihtiyaç duyacaklar ve daima kendilerini yenilemeye hazırlıklı olmalıdırlar. Sonuçta emek örgütleri değişime uyum sağladıkları ve çalışma düzenini çalışanlar lehine yönetmek için etkin taraf olma kimliğini kazandıkları ölçüde işlevsel olabilirler (Uçkan, 2006).

Mavi yakalı işçiler 1950'lerin ortalarına kadar sanayileşmiş ülkelerde çalışanların çoğunluğunu temsil ediyordu. 1980'lerden sonra mavi yakalıların sayısında çok hızlı azalmalar yaşandı. Gelecekte ise toplam çalışanlar arasında %20'lik bir paya düşmeleri beklenmektedir. Bu arada bilgi işçilerinin sayısı yükselişe geçmiştir. Bu çalışanlar grubu tarihin geleneksel gruplarının yerlerini hızla ters yüz ediyor. Aynı hızla, çalışan nüfusun çekim merkezi oluyor ve her gelişmiş ülkede ve sanayi sonrası toplumlarında en büyük grup haline alıyor. Sosyal yapıyı, toplumu, ekonomi ve siyaseti derinden etkileyen bu gelişmeler tarihin geleneksel gruplarının yerlerini yerle bir etmektedirler.

5 Sonuç ve Değerlendirme

Tarımın ve sanayinin egemen olduğu ekonomilerde maddi unsurlar önem kazanmışken artık 21.yy da bilginin egemenliği söz konusudur. Tarım toplumu olmanın bütün izleri yeryüzünden siliniyor. Sırada ise sanayi devriminin kalıntıları var. Onlarda yavaş yavaş sahneyi terk etmektedirler (Altan, 2001). Büyük fabrikalar ve o fabrikalarda çalışan yüzlerce işçi artık yerlerini daha küçük ve daha az çalışan organizasyonlara bırakmaktadır. Çünkü artık insanların kas gücü değil beyin gücü işletmeler için daha önemli hale gelmiştir. Ekonomik yönden gelişmiş ülkelerin çıktılarını bakıldığında yaratılan değerın çoğunun bilgi ekonomisi tabanlı olduğunu görmek mümkündür. Yine aynı ülkelerde bilgi sektörlerinin toplam istihdam içinde yer aldıkları paylara bakıldığında "bilgi işçileri"nin ağırlığı kendini hissettirmektedir. Dolayısıyla Avrupa'da işsizliğin artmasının nedeni de emeğin "üretim süreciyle" olan ilişkisidir. Çünkü köylülük gibi işçilikte sona eriyor. Emek en yüce değer olmaktan hızla uzaklaşıyor (Altan, 2001). Niteliksiz işgücü ve teknoloji üretimi, sırasıyla küreselleşemiyor ve küreselleşemiyor (Kepenek, 1999). Bilgi yoğun ve yüksek teknoloji sanayiler küresel ekonomi içinde en tutarlı

biçimde büyüyen sektörler (Hasdemir, 2004) olarak ortaya çıkıyor. Bilgi artık, yalnızca modern ekonominin temel karakteristiği olmayıp, aynı zamanda toplumun organizasyon tarzını oluşturuyor (Birinci, 2002).

20.yy'ın "yığınsal" sendikaları kalelerini büyük ölçekli sanayinin "çekirdek" işgücü arasında bulmuştur. İşçi sınıfındaki farklılaşmanın "bireyselleşme" süreciyle bağıntılı olarak artması dayanışmayı çözen etkenlerdendir. Çünkü sendikalar sanayi toplumunu en önemli kurumları olup, işçi hareketlerinden doğmuştur. Günümüzde mikroelektronikler zaman ve mekân sınırını kaldırmakta, insanların aynı yerde birlikte çalışmasına gerek duyulmamakta, işin bu şekilde parçalanması, geleneksel sendikal örgütlenme yaklaşımlarını etkisiz kılmaktadır (Şen, 2004).

Rekabette ve verimlilikteki artışlar karşısında çaresiz kalan sendikalar, teknolojik gelişmeden olumsuz olarak etkilenmekte, ayrıca teknolojinin yan etkilerinde de söz sahibi olamamaktadırlar. Sendikal hareketin sürekliliğini ve hayatîyetini koruyabilmesi için kendisini yeniden oluşturması ve yeni paradigmlar geliştirmesi gerekmektedir (Petrol-İş, 2001b). Yine sendikalar işçilerin refahını artıracak somut programlar geliştirmelidirler; eğitim programları gibi.

Yeni teknoloji karşısında sendika ve işverenlerin yeni çalışma koşulları yaratmak üzere işbirliğine gitmekte, sendikaların yeni teknolojilerin talep ettiği nitelikli işgücü-iş sistemlerini olanaklı kılmak için işgücünün eğitimi konusuna ağırlık verdiğini, toplu sözleşmelerde yeni teknoloji kullanımına ilişkin modeller yer almaya başlamaktadır (Özkaplan, 1994). Artık sendikalar ekonomik, teknolojik ve politik olarak yapısal dönüşüm geçirmek zorundadırlar. Çok vasıflılığı özendiren yeni işverenlere destek verebilirler. Sözleşmelerde yıllık verim artışını garanti edebilirler. Sendikalar özel olarak müzakereler ve beceri eğitimleri sağlayan sözleşme şartları finansmanına yardımcı olabilir ve personele yönelik bir dizi hizmeti sunmaya başlayabilirler. Bunlara ilaveten;

Yeni teknolojilerin istihdam yapısı ve hacmi, istihdam koşulları, mesleki eğitim gibi konulara etkisini araştırarak güçlü bir alt yapı kurulmalı.

Teknolojik değişiklikleri işçiler üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi ve en düşük düzeyde kalması için araştırmalar yapılmalı.

İstihdam artışı sağlayacak teknolojik yatırımlar için işveren cesaretlendirilmeli.

Türdeş yeteneklere sahip daha az sayıda işçi istihdam eden bu yeni üretim birimleri, kentsel emek piyasasının sınırlarının dışında da, coğrafi olarak yayılma eğilimindedir (Jose, 2002).

Enformasyon teknolojilerinin başarılı olarak kullanabilmesi için, iş sürecinde, organizasyon yapısında, hünarlı işgücünde, ürün yeniliklerinde ve hizmetlerin ulaştırılmasında "esaslı" değişiklikler yapılması gerektiğini (Söylemez, 2001) söylemekte mümkündür.

Teknolojik gelişmeler karşısında sendikaların önleyici (Önleyici politikalar; sendikaların grev ve direnişlerle işvereni yeni teknoloji uygulamalarından caydırma girişimleridir.), rekabet edici (Rekabet edici politikalar; sendikaların daha az ücret talep ederek işgücünü yeni teknoloji kullanımı karşısında cazip hale getirmeyi amaçlayan politikalar) ve kontrol edici politikalar uygulamaları söz konusu olup, sendikalar için uygulanması en rasyonel olanı kontrol edici politikalar. Bu politikaya göre sendikalar yeni teknoloji kullanımını kabul etmekte ancak, bu teknolojinin kullanımı için en uygun zamanı ve koşulları oluşturmaya öncelik vermektedirler. Ücret, istihdam güvencesi ve işgücünün yeni teknoloji kullanımında eğitilmesini toplu sözleşmelerle işverene kabul ettirmeyi amaçlamaktadırlar (Terzi, 1995).

Avrupa sendikal hareketi teknolojiye, ekonomide ve sosyo-kültürel çevredeki değişimlerin bir sonucu olarak büyük bir çalkantı yaşamaktadır. Özellikle toplumda bireyselleşme eğilimin artması da sendikal işçilerin hedeflerinde değişime yol açmaktadır. Bu ise sendikaların ortak ve etkin seferberliğinin temeli olarak dayanışmanın eski biçimiyle artık uygulanamayacağı anlamına gelmektedir.

Son yıllarda Batıda yaygınlık kazanan kısmi çalışma sanayi sektöründen daha çok hizmetler sektörüne uygun bir çalışma şeklidir. Atipik bir çalışma şekli olan kısmi çalışma da bireyselleşme eğiliminin artmasıyla sendikal kültürden uzak bir istihdam çeşididir. Hizmet ve bilgisayar sanayilerinde bütünüyle yeni iş alanlarının ortaya çıkmasıyla işçiler ekonomik yönden uzmanlaşıp kültürel yönden farklılaşmakta, sendikaların tabanı değişmektedir. Eski sanayi dalları ve meslekleri ölürken beyaz yakalı işçilerin sayısı mavi yakalı işçilerin sayısını aşmaktadır. Bu değişimlere rağmen eski sendikal örgüt yapısı olduğu gibi yerinde durmaktadır.

İhtiyacımız olan şey, yeni gelişmeleri harekete geçirecek olan yaratıcı ütopyalardır (Hyman, 2001).

Kaynakça

- Altan, 2001. **Köylüler Ne Zaman Manşet Olur**. Zaman Kitap, İstanbul.
- Altan, 2002. "Sınırlar mı İnsanlar mı?", *Cogito*, Ağustos, s.10-12.
- Barber, 2001. "McWorld'e Karşı Cihat", *Varlık*, Mayıs, 1124, s.64.
- Belge, 2001. "Bilgi Toplumu", *Radikal*, 21.08.2001.
- Birinci, 2002. "'Yeni Ekonomi' ve İktisat Politikası", *Marmara üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 1, s.51-66.

- Bozkurt, 2002. “Dünya Çalışma Hayatında Değişim ve Türkiye”, *İşveren*, Nisan, 7, Ek.
- Carthy, 1995. “Yeni Küresel Gerçek ve Finansal Karar Süreci”, *Görüş*, Kasım, s.44-45.
- Drucker, 1994. Bilgi İşi ve Bilgi Toplumu; Bu yüzyılın Sosyal Dönüşümleri, http://www.harvard.edu/ksgpress/kgs_news/transcripts/drucklec.htm.
- Gürel, 2001. “Teknolojik Gelişmelerin İstihdam Üzerindeki Etkileri”. Banka ve Ekonomik Yorumlar, 6, s.81-94.
- Hasdemir, 2004. “Küreselleşmenin Etkileri”, *Sendikal Notlar*, 22, s.104-127. *Sendikal Notlar*, 9, s.138-154.
- Hyman, 2001. “Sendikalar İçin Yeni Bir Gündem mi?”
- Jose, 2002. “İşçi Hareketlerinin Geleceği: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bazı Düşünceler”, *Sendikal Notlar*, 13, s.83-109
- Kazgan, 2006. **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Karakaş, 2006. “Bilgi Ekonomisi ve Sendikalar”, *Referans Gazetesi*, 27 Nisan 2006.
- Kepenek, 1999. “Ulus devletten Gelişmeci Devlete”, *ODTU Gelişim*, 304, s.309-336.
- Kutlu, 2000. **Bilgi Toplumunda alınma Stratejileri**. Anadolu Üniversitesi İİBF Yayını, Eskişehir.
- Minibaş, 2006. “İMF, Dünya Bankası ve Küresel Gelir Dağılımı”, *İktisat*, 472-478, s.55-84.
- Mückenberger vd., 2001. **21.Yüzyılda Sendikalar**. Petrol-İş, İstanbul.
- Nas, 2000. “İstikrar Programı ve Yol Ayırımındaki Türkiye”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı:9, Yıl:37, s.5-15.
- Okutan, 2006, “Bilgi Toplumunda Sivil Toplum ve Demokrasi”, Bilgi Ekonomisi, Ed. Nikal Kargı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Öke, 1995. “Sendikal Hareket Nereye Gidiyor”, *Ekonomik Yaklaşım*, 17, 21-37.
- Öke ve Kurt, 2003. “Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu”, *Sendikal Notlar*, 20, s.33-55.
- Özkaplan, 1994. “Yeni Teknoloji, Sendikalaşmanın Sonu mu?”, *Ekonomik Yaklaşım*, 12, s.79-100.
- Petrol- İş, 2001a. **21. Yüzyılda Sendikalar**. Nisan, s.34-43.
- Petrol-İş, 2001b. **Sendikal Örgütlenme**. Petrol-İş, Kasım, İstanbul.
- Petrol-İş, 2001c, **21.YüzyıldaSendikal Politika Arayışları**. Petrol-İş Yayını, Temmuz, İstanbul.
- Roberts, 2002. **Görünmez Kalp**. Liberte, Ankara.
- Sendikal Notlar, 2001. “Enformal Toplumunda İşin Niteliği”, Haziran, s.113-136.
- Söylemez, 2001. **Yeni Ekonomi**. Boyut Kitapları, İstanbul.
- Şen, 2004. “Sendikaların Güç Kaybetmesinin Objektif Nedenleri”., *Sendikal Notlar*, 21, s.92-125.
- Şenkal, 2015. Bilgi Ekonomisi ve Emek. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Terzi, 1995. “Teknolojik Değişiklikler ve Sendikacılıkta Yeni Oluşumlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:XI, sayı:1-2, s.1-14.
- Uçkan, 2006. “Emek Örgütleri Ne Yapmıyor*”, *BT Haber*, 10-16 Temmuz, s.6.
- Ulagay, 2001. **Küreselleşme Korkusu ve 2001 Krizi**. TİMAŞ, İstanbul.
- Yates, 2002. “Yeni” Ekonomi ve İşçi Hareketi”, *Sendikal Notlar*, 14, s.110-123.
- Yeldan, 2001. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**. İletişim, İstanbul.